

u m

4/2021

ročník 124

26. leden

učitelské noviny

týdeník pro učitele a přátele školy

DNY ONLINE OTEVŘENÝCH DVEŘÍ

Střední školy hledají nové náborové cesty k uchazečům

4

UČENÍ SLOŽITÉ
A JEŠTĚ
SLOŽITĚJŠÍ

7

ŘEDITELÉ
TO VIDÍ
JINAK

15

NESYMPATICKÉ
DÍTĚ

16

HUDEBKA
JE JEN
PRO ZÁBAVU?

cena 49 Kč

www.ucitelskenoviny.cz

HUDEBKA

JE JEN PRO ZÁBAVU?

Bez příslušně aprobovaného učitele nebo zkušeného muzikanta se hudební výchova učit nedá

Za málo peněz hodně muziky. Tímto známým úslovím by se výuka hudební výchovy v základních školách charakterizovat příliš nedala. Z inspekčního šetření sice nevyplývá, že by školy v dané oblasti materiálně strádaly, ale žáky učí do značné míry příslušně neaprobovaní pedagogové. A je to znát. V řadě případů totiž nemají hudební výchovu rádi sami její vyučující!

Česká školní inspekce nedávno zveřejnila tematickou zprávu *Podpora rozvoje žáků základních škol ve vzdělávací oblasti Umění a kultura*, která monitoruje především situaci ve výuce hudební a výtvarné výchovy v minulém školním roce, a to jak z pohledu ředitelů oslovených škol a učitelů daných předmětů, tak jejich žáků (především 5. a 7. ročníku). Dalším zdrojem informací byly pak hospitace ve výuce.

Vzhledem k tomu, že jde o velice důležitou, byť často podceňovanou oblast vzdělávání, a také proto, že odborníci na ni jsou zpravidla „jen“ specialisty buď na hudební výchovu, nebo na výchovu výtvarnou, rozdělili jsme debatu o ní do dvou samostatných článků. Začneme s hudbou, nicméně následující teze se vztahují na celou vzdělávací oblast *Umění a kultura*.

ČŠI v úvodu své zprávy zdůrazňuje, že v dané oblasti „nejde jen o výuku, ale také o výchovu a o tvůrčí a emoční rozvoj žáků“. A dále se pak odkazuje na zprávu OECD z roku 2019, v níž se píše, že „stále více pracovních míst vyžaduje po uchazečích schopnost kreativního a kritického myšlení, sociálních a emocionálních dovedností – doposud výzkumníci nebyli schopni odhalit srovnatelnou činnost, která rozvíjí kognitivní potenciál u žáků ve stejné míře, jako je tomu právě u kulturně orientovaných předmětů.“

Přes zjevně deklarovaný velký význam vlivu umění na pozitivní vývoj společnosti je ale u nás tandem příslušných výchov v základním školství spíše na chvostě, a to hlavně jako jakási oddychová část výuky, kterou by v případě nutnosti šlo možná i úplně zrušit...

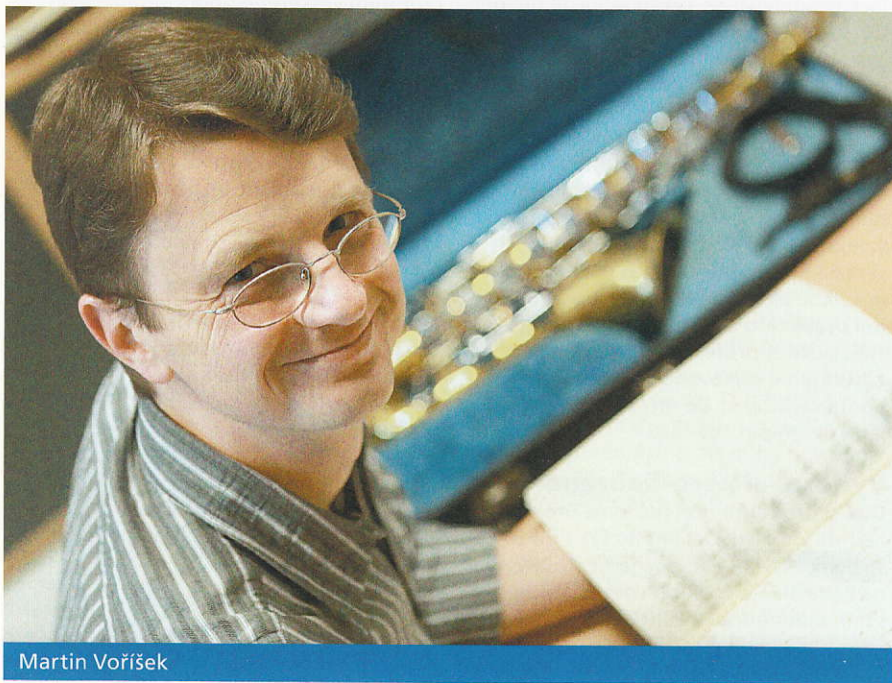
Ostatně dokazují to i poslední poznatky inspekce: Pětina ředitelů škol považuje umělecké vzdělávání za méně důležité než ostatní předměty. A třetina učitelů se domnívá, že vedení školy vnímá jejich předmět jako méně důležitý, či dokonce přímo coby nedůležitý.

„Skutečný vliv umělecky a kulturně zaměřených předmětů na žáky je velice těžko měřitelný. Dobře je to patrné i z dalšího vyjádření v dané tematické zprávě (které je zase citací z RVP), a to že *vzdělávací oblast Umění a kultura umožňuje žákům jiné než pouze racionální poznávání světa*,” cituje pro UN Martin Voříšek, vedoucí Katedry hudební výchovy Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, a pokračuje: „Jako hudební historik dodávám, že jde o pohled na význam umění vyjadřující důvod, proč si ho cenili už romantikové. Avšak dnes považujeme to, co není primárně vnímáno jako exaktní, většinou za méně důležité. A i když víme, že hudba na člověka jednoznačně významně působí, nedokážeme přesně popsat jak. To má pak dopad i do ekonomické roviny, protože když neumíme nějaký efekt kvantifikovat, bývá pak mnohem těžší získávat pro danou oblast veřejné peníze než pro obory, jejichž praktický význam je zjevný. Toto soudobé vnímání důležitosti umění a kultury má pak přirozeně dopad i na jeho pozici v rámci vzdělávacího systému.“

Není to můj oblíbený předmět

Obzvláště závažné zjištění pak je, že pětina učitelů hudební výchovy nemá předmět, jež sami učí, ráda; o něco málo méně ho pak považuje za nedůležitý! Výtvarná výchova dopadla o něco lépe, a to zvláště v kategorii oblíbenosti.

„To bylo pro mě frustrující zjištění! Nicméně vysvětlují si to alespoň částečně tak, že se do určité míry jedná o pedagogy z prvního stupně ZŠ, kteří své žáky běžně vyučují i hudební a výtvarnou výchovu. A je mi jasné, že při množství vyučovaných předmětů tyto převážně učitelky v nezanedbatelném procentu k hudební nebo výtvarné výchově nemají takový vztah, jaký by kantor vyučující příslušné výchovy měl mít. Příčinu onoho rozdílu ve vnímání obou předmětů v neprospěch hudební výchovy zase spatřuji v tom, že zvládnutí

Václav Pancer

Martin Voříšek

oliveroing / Shutterstock

hudební teorie i praxe (hry na nějaký nástroj) bývá pro ně většinou náročnější než osvojení si základů výtvarné tvorby," komentuje M. Voříšek.

Asi nepřekvapí poznatek, že umělecky zaměřeni či aprobovaní ředitelé kladou na kulturní oblast vzdělávání zpravidla větší důraz než jejich kolegové z ostatních škol. A nečekané zřejmě nebude pro nikoho ani zjištění, že ji více preferují oproti běžným základním školám ty, které vzdělávají podle určitého alternativního programu.

„Potvrzuje se tak, že se tyto vzdělávací programy minimálně snaží více než běžná základní škola rozvíjet i uměleckou stránku osobnosti dětí. Ovšem jak dalece se jim to daří, k tomu nám chybějí příslušná aktuální data,“ poznamenává M. Voříšek.

Zajímavější ale rozhodně je, jak k dané vzdělávací oblasti přistupují menší nebo neúplně školy. Přestože mají většinou horší materiální vybavení, nejčastější problémy s aprobovaností, méně uměleckých kroužků a nespolupracují tak dalece s výkonnými umělci nebo kulturními organizacemi jako školy městské, ředitelé těchto malých vesnických škol přikládají vzdělávací oblasti *Umění a kultura* celkově vyšší význam než jejich kolegové ze škol velkých.

„Je tak zjevné, že školy v menších obcích dodnes plní nejen svou vzdělávací, ale i kulturní úlohu. Je to i důsledkem toho,

že na vesnicích ještě nezanikl komunitní duch do takové míry, jako je tomu ve městech. Třeba se tak postupně vrátíme do stavu před vládou komunistického režimu, který spolkovou činnost zlikvidoval. V sousedních zemích, jako jsou Rakousko nebo Bavorsko, je totiž dodnes běžné, že tam v menších obcích existují místní orchestry. O důvod více, proč nerušit malé vesnické školy,“ míní M. Voříšek.

Nejdůležitější je samotná tvorba

Bezmála 70 % učitelů považuje v té které umělecké výchově za nejdůležitější tvůrčí projev jejich žáků, v případě hudebkářů je to zpěv.

Stejný postoj má i doktor Voříšek: „Za absolutní a v jiném předmětu prakticky nenahraditelné těžiště tohoto předmětu považují provozování hudby jako takové.“

Za prostor vhodný pro relaxaci označilo dané vzdělávání 14 % učitelů obou výchove a pouhých 17 % má za to, že nejvýznamnějším atributem této výuky je její obsahové zaměření, tedy například hudební teorie nebo historie.

„Jakkoliv se mohou tato data někomu jevit jako podivná, podle mých vlastních poznatků opravdu věrně odrážejí současnou skutečnost. Ukazují to na pragmatický přístup k dané realitě, kdy učitel hudební nebo výtvarné výchovy dostane žáky většinou až na konci vyučovacího dne. Tehdy

jejich pozornost přirozeně už nemůže být taková jako na jeho počátku, navíc po absolvování několika naukových předmětů. Osobně by se mi velice líbilo, kdyby se žáci hlouběji zabývali dějinami hudby i základy hudební nauky. Pokud však děti učíme noty, aniž bychom to spojili s výukou hry na nástroj nebo intonace podle not, pak je vlastně učíme číst písmo, které jim nepojíme s příslušným jazykem. A smysluplnost takové znalosti lze v současném přetříženém kurikulu samozřejmě snadno zpochybnit. Ukázky a informace o hudbě různých období či kultur by se navíc možná daly zčásti prezentovat i v hodinách dějepisu a zeměpisu, jako zpestření nepřilíh populárních dat o historických konfliktech či hospodářské geografii. Umění je přece minimálně stejně významnou součástí vývoje civilizace a zeměpis by měl informovat také o tom, jak lidé v různých částech světa žijí, k čemuž jejich umění a kultura bezpochyby patří. Hudba a výtvarný projev jsou označovány za takzvanou antropologickou konstantu, což znamená, že na zeměkouli neexistuje žádná společnost, v níž by se alespoň někteří její členové nějak hudebně nebo výtvarně neprojevovali,“ analyzuje M. Voříšek.

A přestože stav mezioborovosti ČŠI v případě hudební ani výtvarné výchovy ve své zprávě nijak nepopisuje, v závěrečných doporučeních školám na podporu mezioborového vzdělávání klade zvláštní důraz.

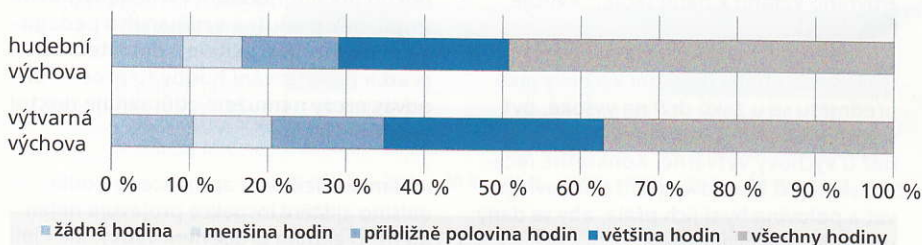
„Mezipředmětové využití témat z hudební výchovy je sice rozhodně žádoucí i v jiných předmětech než v dějepise nebo zeměpise (například matematické funkce lze běžně nalézt i v hudbě, která byla ještě do období pozdní renesance vnímána jako nauka o proporcích, tedy de facto coby matematická disciplína), ale v žádném případě by k tomu nemělo docházet na úkor kvality, nebo dokonce existence hudební výchovy jako samostatného předmětu,“ říká M. Voříšek.

Raději častěji a kratší dobu

Téměř ve všech školách se hudební výchova vyučuje jako samostatný předmět a jen 7 % ji nezařazuje do všech ročníků ZŠ. V takovém případě bývá vynechána v nejvyšším ročníku prvního nebo druhého stupně. Školy při organizaci uměleckých výchov sahají také k blokové výuce (dvě spojené vyučovací hodiny), zpravidla se to však týká jen výchovy výtvarné.

„Myslím si, že pro výuku hudební výchovy je skutečně většinou vhodnější častější kontakt s danou oblastí, a to na kratší dobu. Zatímco u výtvarné výchovy je zřejmě mnohdy lepší věnovat určité tvorbě raději více času najednou, u hudební činnosti je běžné, že i profesionální muzikanti si potřebují zhruba po hodině hudebního výkonu dát pauzu. Navíc při výtvarné tvorbě, která bývá většinou individuální prací, si může dítě udělat krátkou osobní přestávku prakticky kdykoliv. Oproti tomu hudební činnosti vyžadují souhru a tedy ▶

Podíl hodin hudební a výtvarné výchovy vyučovaných učiteli s odpovídající aprobační (podíl odpovídajících ředitelů škol)

Africa Studio / Shutterstock

► i neustálou synchronizovanou koncentrací všech žáků," rozebírá M. Voříšek.

Existence dalších předmětů ve vzdělávací oblasti *Umění a kultura* se v základních školách objevuje jen zřídka, a to nejčastěji (desetina monitorovaných škol) u dramatické výchovy.

Častou formou školní podpory dané oblasti je však nabídka různých uměleckých kroužků (necelé tři pětiny škol mají hudební kroužek nabízený v polovině případů zdarma), a to u devadesáti procent škol; zbylé pak spolupracují s různými subjekty v příslušné lokalitě, jako jsou zejména domy dětí a mládeže, případně základní umělecké školy.

„Jsem toho názoru, že v našem systému uměleckého vzdělávání příliš brzo oddělujeme domnělé zrno od plev, a to ještě nedokonalé. Je samozřejmě skvělé, že u nás existuje síť základních uměleckých škol. Avšak vysoce kvalifikovaně učí mnohdy děti, o jejichž umístění rozhodují spíše rodiče než talent nebo zájem jejich potomka. Zároveň se však v běžných základních školách ostatním dětem ve stejné oblasti optimálního zájmu zpravidla nedostává. Jsou vydány napospas vzdělávacím preferencím a ekonomickým možnostem té které školy a aprobovanosti jejich učitelů. Tím nejen zřejmě přicházíme o rozvoj části skutečných talentů, ale především neposkytujeme všem žákům dostatečnou uměleckou výchovu. V daném kontextu pak proto rozhodně už neplatí ono okřídlené *co Čech, to muzikant*. Slovo kantor, které vychází z latinského *cantor*, tedy zpěvák, znamenalo ještě v 19. století toho (zpravidla učitele), kdo byl zodpovědný za provoz chrámové hudby. V praxi šlo o to, že jeho žáci každý den zpívali nebo hráli

v kostele. Taková intenzita hudebního formování dětí je samozřejmě v dnešní době nemyslitelná, ale jsem přesvědčen, že jeho současná podoba společnost zásadně ochuzuje. Neznamená to, že bychom snad proto museli snížit současný počet ZUŠ, ale výborné by bylo, kdyby jejich pedagogové zároveň mohli částečně vyučovat i v základních školách," myslí si doktor Voříšek.

Kroužky bývají otevřeny zpravidla pro všechny zájemce, tedy bez ohledu na míru jejich talentu. Výběrové kroužky byly znamenány jen ve 2 % škol.

„Vybírat děti do hudebních kroužků podle talentu považují za dostatečně odůvodněné jen u škol, které jsou na tuto oblast výrazně orientované, a to v případě, že jeden z kroužků je výběrový, další pak pro všechny ostatní zájemce," podotýká M. Voříšek.

Zpěv bývá doprovázen ostychem

Za zvláštní pozornost v dané souvislosti stojí zjištění, že vznik poloviny školních hudebních kroužků iniciovali samotní žáci.

„Je skvělé, když od samotných dětí vzejde takováto iniciativa. Jde jednak o výborný způsob vlastní seberealizace ve volném čase, jednak tak dochází k posílení pozitivního vztahu k dané škole," kvituje M. Voříšek.

Ona vůbec oblíba hudební výchovy jako předmětu se u žáků drží na vysoké, byť vždy zhruba o deset procent nižší úrovni než u výchovy výtvarné. Konkrétně řečeno, skoro 70 % oslovených žáků baví zpívat a polovina by si jich přála, aby se daný předmět vyučoval častěji.

„Podstatnou roli zde hraje ostych. Od určitého věku se děti nejspíš méně obávají projevovat před ostatními výtvarně než hudebně, a to hlavně pokud jde o zpěv. Zpěv je totiž v naší dnešní kultuře vnímán jako až jakási intimní věc. U chlapců je to ještě navíc komplikováno v době puberty jejich hlasovou mutací. Na druhou stranu, když skoro tři čtvrtiny žáků baví zpívat, je to vlastně potěšující zpráva," hodnotí doktor Voříšek.

O ostychu žáků při zpěvu, a to dokonce o zvyšujícím se, se v dotazníkovém šetření zmiňují i učitelé hudební výchovy, kteří ho spolu s nízkou motivací a nekázní žáků uvádějí jako jednu z překážek při výuce.

Tři pětiny žáků označují hudební výchovu za méně důležitou.

„Když dokonce sami někteří jejich učitelé vyučující hudební výchovu ji považují za druhořadou, bylo by s podivem, kdyby si tento předmět ve smyslu významu pro vlastní vzdělávání žáci cenili podstatně více. Tím spíše, že většina z nich dostane z hudební výchovy automaticky jedničku bez ohledu na to, jak se v ní projevují," dokresluje M. Voříšek.

Jen zdánlivě negativním zjištěním také je, že postoj žáků k hudební výchově se zhoršuje při přechodu z prvního na druhý stupeň ZŠ. V kontextu toho, že ještě výraznější zhoršení se týká většiny ostatních předmětů, jde paradoxně spíše o dobrou zprávu.

„Zvlášť pozitivně mě překvapilo, že i pro žáky druhého stupně zůstává hudební výchova jedním z nejoblíbenějších předmětů. Tím se zároveň objevuje velká výzva, jelikož se zde otevírá prostor pro uchopení daného předmětu tak, aby jeho výuka měla pro žáky co možná největší efekt. Klíč k tomu se zřejmě skrývá v poznatku, že žáci na tomto stupni vzdělávání jsou ve věku, kdy procházejí prudkým emočním rozvojem, s nímž otevřenost vůči umění jistě úzce souvisí," upozorňuje M. Voříšek.

Neaprobovaných je třetina

Avšak jedním z nejhorších poznatků vyplývajících z dané tematické zprávy je fakt, že třetinu uměleckých výchov vyučují příslušně neaprobovaní pedagogové, přičemž o něco málo lépe je na tom výchova hudební než výtvarná.

„To je ohromné číslo! Přestože by se takto zhrzil přirozeně zástupce každé předmětové oblasti, troufám si tvrdit, že pokud má mít hudební výchova skutečně smysl, bez příslušně vzdělaného pedagoga nebo alespoň učitele s dostatečnou praxí v provozování hudby to prostě fungovat nikdy nemůže!" zdůrazňuje doktor Voříšek.

Absence adekvátní aproby se podle dalšího zjištění inspekce projevuje nejen méně kvalitním průběhem výuky, ale i její

horší organizací, což se ukazuje zejména u hudební výchovy.

„Nechci nijak podceňovat důležitost znalostí v oblasti pedagogiky a psychologie pro výkon učitelského povolání, ale co je to platné je mít, pokud by daný učitel dostatečně neznal obor, který vyučuje. U hudební, výtvarné nebo tělesné výchovy se navíc jedná i o nutnost mít osvojeny též určité dovednosti, jež jsou výsledkem dlouhodobého cviku. Takže skutečně kvalifikovaný učitel by měl být zároveň i příslušně aprobovaným pedagogem,“ je přesvědčen M. Voříšek.

Otázkou je, jak v nízké míře aprobovanosti učitelů hudební výchovy figurují vysoké školy.

„Zájem o studium hudební výchovy klesá, přestože by tomu mělo být přesně naopak, když je prokazatelně takový nedostatek aprobovaných učitelů. Myslím si proto, že kdyby byl větší zájem o studium hudební výchovy, vytvořilo by se pro ně i více míst na vysokých školách,“ reaguje M. Voříšek.

Nepříznivou personální situaci ve výuce hudební výchovy ještě umocňuje i to, že ani ne dvě pětiny jejich učitelů se hudbě samy věnují nějakým tvůrčím způsobem.

„To, že učitel hudební výchovy sám neumí hrát na žádný hudební nástroj, považuji za zásadní nedostatek pro její celkovou výuku. Nejenže takový učitel nezíská dostatečnou přirozenou autoritu (děti automaticky ocení, když jim jejich kantor dokáže zahrát), ale má to neblahý vliv třeba i na to, že jim pro jejich zpěv může ze záznamu pustit hudbu, která je interpretována zrovna v tónině, jež dětem vůbec nevyhovuje. Anebo jim pouští z Youtube

písničky, u nichž nedokáže posoudit, jestli jde o optimální vzor vhodný pro dětský zpěv. Takže se stává, že takový pedagog své žáky učí zpívat naprosto nevhodným způsobem! Samozřejmě ideální je, pokud učitel hudební výchovy sám neustále hudbu aktivně provozuje, nejlépe v nějakém hudebním tělese,“ konstatuje M. Voříšek.

Na koncerty se nechodí

Ke kvalitní hudební výchově patří i co možná nejvíce bezprostřední kontakt s daným kulturním prostředím. Čtvrtina škol však s příslušnými organizacemi nebo umělci vůbec nespolečuje. Ani kulturně zaměřených akcí se školy se svými žáky moc často neúčastní. Žádný koncert se školou ani jednou nenavštívily zhruba tři čtvrtiny žáků. Příčiny této skutečnosti jsou podle ČŠI spojeny především s časovou náročností realizace kulturně zaměřených školních akcí, finanční náročností účasti žáků na nich a s absencí vhodných akcí v přijatelné vzdálenosti od školy.

Doktor Voříšek spatřuje příčiny tohoto stavu ale ještě v dalších aspektech: „Taková nízká míra návštěvnosti koncertů je pro mě přímo šokující informací! Větší vzdálenost školy od koncertní síně či divadla nepovažuji za dostatečný argument. Tím spíše, když žáci běžně navštěvují hrady nebo zámky. Možná ale chování dnešních dětí na koncertech je natolik nedisciplinované, že jejich učitelé je raději na ně vůbec nevodí. Jinou příčinou může být to, že když moderní technika umožňuje při výuce hudební výchovy pustit dětem prakticky jakoukoliv hudbu, učitelé pak mají zřejmě pocit, že přítomnost na reálném koncertě není už ani potřebná. To je ovšem omyl! Jednak účast na živé kultuře nemůže nikdy žádný záznam plně nahradit, jednak může jít pro mnohé děti o vůbec jedinou šanci v jejich životě koncert

vážné hudby nebo třeba operu navštívit. A když jim škola tuto možnost nenabídne, už je nikdy později mnohdy ani nepadne daný zážitek zakusit.“

Nedostatečné docenění významu kulturních akcí pro výuku uměleckých výchov dokresluje i poznatek, že jen polovina učitelů klade důraz na aktivní účast svých žáků na nich. Čtvrtina učitelů pak neuskutečňuje žádnou motivační přípravu žáků před danou akcí, ani neprovádějí následnou reflexi po její návštěvě.

„Předcházející příprava žáků na to, jaký konkrétní umělecký zážitek je čeká, může u nich zásadně ovlivnit jeho následné vnímání tak, aby z něho vytěžili co možná nejvíce. Naopak nepřipravený žák může někdy zažít zbytečně negativní překvapení,“ varuje M. Voříšek.

Inspekce se zabývala nejen technickou vybaveností, ale vůbec materiálními podmínkami pro výuku hudební i výtvarné výchovy. Potřebným vybavením nedisponuje desetina škol, přičemž by například uvítaly hudební nástroje a techniku podporující samotnou výuku (zejména nahrávací zařízení pro záznam zvuku).

„Moderní technologie jistě dokážou výuku hudební výchovy zatraktivnit, ale rozhodně nemohou nahradit hodnotu vlastního tvůrčího výkonu. Při práci s těmito technologiemi může mít jejich uživatel pocit, že poměrně jednoduše vytváří svou hudbu, což je v rozumné míře určitě motivující. Negativním efektem je ale vznik přesvědčení, že samotná tvorba by měla být vždy hned technicky dokonalá. To ovšem může dítě naopak demotivovat, aby se samo pustilo do zdoluhavé cesty pokusu a omylu při snaze naučit se hrát na nějaký hudební nástroj. Největší chybou pak je dát při školním koncertu vedle sebe žáky, z nichž jedni hrají na reálný klavír, druhí pak na klávesy s přednastaveným doprovodem,“ sděluje M. Voříšek.

Ten také hodnotí reálný přínos distanční výuky hudební výchovy aktuální samozřejmě zejména nyní v „době covidové“.

„Vyučovat hudební výchovu distančně skutečně smysluplně dle mého soudu hromadně nelze. Pouze v individuálním režimu, tedy když jeden učitel online vyučuje jediného žáka, to má určitý efekt. Teoretické výklady nebo dávání dětem za úkol, aby si poslechly vybrané nahrávky, má k plnohodnotné hudební výchově hodně daleko. Je zřejmé, že současná situace má negativní dopad jak na hudební výchovu žáků, tak na její studenty na vysokých školách, kteří se nemohou účastnit praxí. Ale úplně největší problém momentálně vidím v tom, že se nyní musí hodnotit jen naoko. Tím dětem de facto říkáme, že je normální si něco nalhávat, protože formálně vyplněná kolonka znamená více než skutečně odvedená práce.“

Postoj žáků k hudební a výtvarné výchově – míra souhlasu s daným tvrzením (podíl odpovídajících žáků)

